

мають входити організаційно-економічні методи інтегрування, що мають спиратися на загальні функції управління і конкретизуватися через планування інтеграції, організування інтеграційного процесу, координування та регулювання інтеграційного процесу між первинними ланками. По-друге, зазначений механізм має передбачати інструменти реалізації інтеграційного процесу, до яких належатимуть: угоди, меморандуми, узгоджені між сторонами особливі вимоги до підготовки кадрів у навчальних закладах. По-третє, механізм має містити важелі, серед яких виокремимо адміністративно-правові та економічні. Адміністративно-правовими важелями є юридично оформлені зобов'язання, виконання або невиконання яких впливає на економічний стан кожної сторони (замовника і виконавця), а тому визначає її мотивацію до дотримання своєї частини обов'язків. Економічними важелями є, по-перше, розміри відшкодування витрат навчальних закладів на підготовку кадрів і, по-друге, штрафні санкції за недотримання договірних зобов'язань та узгоджених вимог до компетентнісної складової у підготовці кадрів, по-третє, встановлення підприємствами бонусів для навчальних закладів (зокрема, найбільше це може стосуватися ВНЗ), якщо випускник відповідного ВНЗ впливає через власні інноваційні пропозиції на значне зростання рентабельності виробництва.

1. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – Київ: Державний комітет статистики України, 2010. – 567 с. 2. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 560 с.

УДК 338.2:[330.34:001]

Н.А. Букало

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку та аудиту

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ ТА ЗАХОДИ ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ СПОЖИВАЧІВ У ПОСЛУГАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© Букало Н.А., 2012

Досліджено сутність категорії “економіка знань”, розглянуто одну із сфер економіки знань – освіту, запропоновано заходи щодо задоволення потреб споживачів у освітніх послугах вищих навчальних закладів.

The article examines the essence of the category of “knowledge economy”, considered one of the areas of the knowledge economy - education, the proposed measures to meet the needs of consumers in the educational services of higher education.

Постановка проблеми. Економіка знань є підґрунтям і головною складовою «інноваційної економіки». Її фундаментальна основа – це продуктивні знання та якісна змістовна освіта, адже вимірювання знань – методологічно дуже тонка річ, оскільки знання – це продукт, з одного боку, приватний, який можна привласнювати, а з іншого – суспільний, такий, що належить всім. Тому склалися два підходи до вимірювання знань: за витратами на їх виробництво і за ринковою вартістю проданих знань. У витрати входять витрати на дослідження і розробки, на вищу освіту, на програмне забезпечення.

Термін "економіка знань" дедалі частіше вживається в іноземних і вітчизняних наукових дослідженнях та використовується для визначення типу економіки, де знання відіграють вирішальну роль, а виробництво знань стає джерелом зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженнях за цією тематикою використовують праці, що поклали початок вивченню продуктивних сил людини та розробленню концепції людського капіталу таких авторів, як Г. Беккер, Д. Рікардо, А. Сміт, Т. Стюарт та інші. Помітний внесок у дослідження проблем економіки знань здійснили російські вчені О.Гапоненко,

А.Докторович, В.Іванов, В.Іноземцев, В.Макаров, Б.Мільнер, В.Сергеев та інші. Проблеми, які пов'язані з розвитком економіки знань в Україні, висвітлено у працях Ю.Бажала, А.Гальчинського, В.Гейця, Г.Задорожного, О.Лапко, О.Марченко, В.Осецького, В.Семиноженка, І.Сокирник, А.Чухна та інших. Проте залишилися не вирішені питання, відображені у цій статті.

Постановка завдання:

- дослідження сутності категорії “економіка знань”;
- розроблення заходів щодо задоволення потреб споживачів в освітніх послугах вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Створення економіки знань – це, перш за все, структурування всієї економічної системи на інтелектуальній основі, тобто розвиток потенціалу особистості. Цей потенціал, своєю чергою, є похідним від рівня доступності й якості освіти, охорони здоров'я, інформації й комунікацій, досягнень економіки, науки і культури. У розвинених країнах асигнування в освіту, науку, культуру, охорону здоров'я в декілька разів перевищують вкладення в машини, устаткування, будівлі, споруди. Відповідно й основний приріст національного багатства визначається сьогодні насамперед якістю життя й умовами, створеними для розкриття людського потенціалу [1].

Термін “економіка знань” увів австро-американський учений Ф. Махлуп (1962). З приводу сутності “економіки знань”. В. Макаров зробив висновок, що термін “економіка знань”, поряд із терміном “економіка, що базується на знаннях”, вживають для визначення типу економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво є джерелом зростання [2]. На думку автора, широковживані поняття “інноваційна економіка”, “високотехнологічна цивілізація”, “суспільство знань”, “інформаційне суспільство” також близькі до поняття “економіка знань”

Економіка знань, на думку О.В. Старовойт – це сформована під впливом інформаційної революції своєрідна галузь продукування та функціонування інтелекту – наукових знань у всіх сферах матеріального та духовного виробництва. Вона не заміщує знаннями реальне виробництво, а являє собою якісно нову систему їх використання та запровадження у практику [3].

Основою для розбудови економіки знань є розвиток людського потенціалу, який у першу чергу залежить від державної політики у певній сфері. У сучасному світі простежується тенденція до підвищення ролі держави в системі факторів зростання людського потенціалу. Економіка знань – це економіка, в якій основною рушійною силою прогресу є знання, зосереджені у людському капіталі та інформаційному навколишньому середовищі.

Особливої уваги потребує, зокрема, якість підготовки фахівців для вітчизняних підприємств, яким необхідно, щоб випускники ВНЗ не тільки володіли достатнім обсягом спеціальних знань і навичок, але й могли швидко засвоювати нові знання і методи роботи, вчитися і переучуватися протягом життя, виявляти власну творчу індивідуальність. Недаремно державна політика щодо розвитку людського капіталу – один з ключових компонентів стратегії розбудови економіки знань та головний ресурс в умовах сучасної міжнародної конкуренції.

Складовими елементами сучасної економіки знань є:

- доступна, якісна і безперервна освіта населення на основі нових наукових знань;
- ефективна інноваційна система, що об'єднує в єдиний комплекс економіку, наукові, академічні та дослідницькі центри;
- економічні стимули, що заохочують до ефективного використання національних і глобальних знань в усіх секторах економіки;
- інфраструктура, яка з'єднує елементи інноваційної системи між собою та із зовнішнім середовищем;
- держава як ініціатор та координатор процесів розбудови на основі нових знань [3].

До економіки знань у найширшому її змісті сьогодні входять чотири основні сфери: 1) науково-дослідна й дослідно-конструкторська робота (НДДКР) та інновації; 2) освіта і навчання, що сприяють формуванню людського капіталу; 3) високотехнологічне виробництво та 4) інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) [1].

Формування системи ринкової економіки вимагає переходу до нової моделі вищої освіти, здатної швидко й ефективно реагувати на запити ринку. Ринкові відносини ставлять принципово

нові вимоги до організації й змістової підготовки та перепідготовки кадрів-фахівців з вищою освітою. Як суб'єкт ринкових відносин, вища школа вимушена трансформувати свою структуру до новітніх функцій, щоб мати нові джерела фінансування, по-новому вибудовувати відносини всередині навчального закладу, оволодівати новими формами навчання й контролю знань, оновлювати методи управління вищою освітою й науковою роботою як основними видами діяльності вищих навчальних закладів.

Аналіз наукових джерел дає змогу виділити такі основні види (з погляду ринкових відносин) діяльності вищих закладів освіти [148; 124]:

- навчальні заклади надають освітні послуги і готують спеціалістів: по суті, продукують “товар” на ринок кваліфікованої робочої сили, тобто є своєрідними товаровиробниками, і водночас споживачами абітурієнтів з ринку некваліфікованої робочої сили і викладачів з ринку висококваліфікованих кадрів;

- ВНЗ функціонують на ринку наукової, інтелектуальної продукції одночасно як товаровиробники й споживачі;

- вища школа забезпечує функціонування інших господарюючих суб'єктів, надаючи різні освітянські послуги, вона є елементом інфраструктури ринку як складової загальної цілісності ринкового соціально-економічного утворення;

- розвиток ВНЗ підпорядковується законам ринкового попиту, що супроводжується наповненням змісту освіти новітніми матеріалами, запровадженням сучасних технологій навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, формуванням ділових зв'язків фахівців із замовниками;

- розвиток ВНЗ і вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, зокрема європейських. Їх діяльність зводиться до увідповіднення законодавчої і нормативно-правової бази вищої освіти України до світових вимог, відповідної структуризації системи вищої освіти та її складових, упорядкування переліку спеціальностей, перегляду змісту вищої освіти, забезпечення інформатизації навчального процесу та доступу до міжнародних інформаційних систем.

Навчальні заклади різних освітніх, кваліфікаційних рівнів, галузей знань, форм власності та відомчої підпорядкованості разом із відповідною інфраструктурою створюють систему освіти. Місце ВНЗ в економічній системі показано на рис. 1.

Розвиток ВНЗ, що надають освітні послуги, має базуватися на концепції максимального задоволення потреб споживачів. На різних етапах процесу задоволення потреб ВНЗ повинні запроваджувати дієві заходи впливу, що сприятимуть максимізації задоволення потреб. Запровадження цих заходів стає умовою ефективного розвитку ВНЗ.

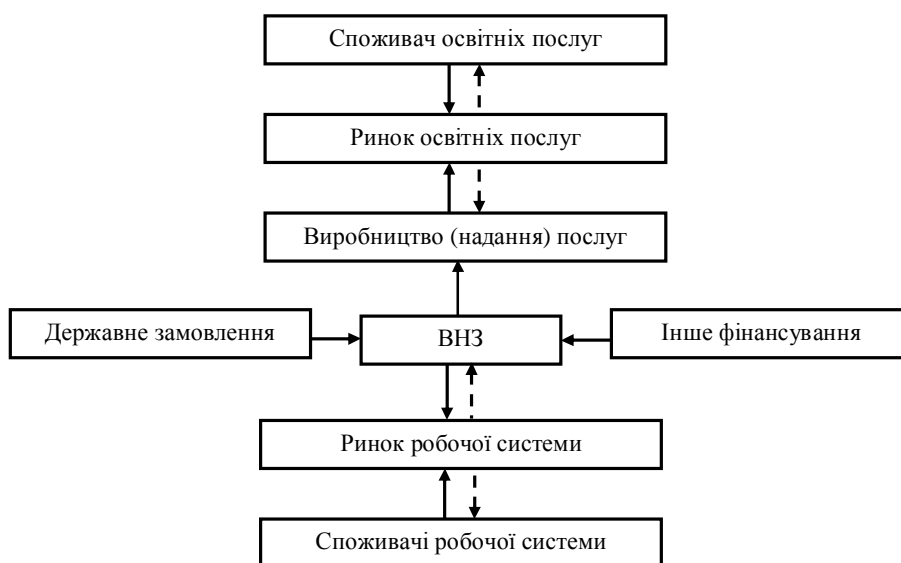

Рис. 1. Місце ВНЗ в економічній системі задоволення потреб в освітніх послугах

Примітка: розробка автора

Сьогодні вищий навчальний заклад, щоб забезпечити конкурентоспроможність, повинен функціонувати, враховуючи освітні потреби студента, даючи якісну освіту, яку можна застосовувати як в професійній, так і в суспільній практиці особистості. Для цього необхідно розробляти дієві заходи щодо задоволення потреб споживачів освітніх послуг. До таких управлінських заходів підвищення результативності функціонування ВНЗ належать: організаційні заходи; заходи підвищення якості освітніх послуг; заходи щодо регулювання вартості навчання; заходи організації дозвілля; заходи щодо організації додаткових послуг; заходи щодо організації сервісних послуг; заходи інноваційної діяльності ВНЗ (рис. 2).

Запровадження заходів організаційного характеру, які підвищують рівень задоволення потреб в освітніх послугах, не спонтанне, а чітко диференційоване за окремими етапами процесу задоволення потреб споживачів у вищій освіті. Вважаємо, що запровадження таких заходів диференційованого впливу стосовно кожного окремого етапу дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності ВНЗ та рівень прихильності споживача, що відобразиться ступенем задоволення потреби.

Етапи процесу задоволення потреб споживачів:

- усвідомлення потреби;
- збір інформації про освітні послуги;
- зовнішнє незалежне оцінювання;
- оцінка і вибір альтернатив (одержання освітніх послуг);
- купівля (оплата) освітніх послуг;
- надання (знання) освітніх послуг;
- оцінка ступеня задоволення потреби в освітніх послугах;
- споживання результатів освітніх послуг.

Загалом методологічна схема дослідження як один із його етапів (після завершення етапу прогнозування величини потреб та показників розвитку ВНЗ) передбачає здійснення кластеризації споживачів на однорідні їх образи за типом споживацької поведінки. Власне, тому заходи щодо підвищення ефективності управління процесом задоволення потреб споживачів повинні чітко диференціюватися за утвореними кластерами. Зважаючи на сутність етапів процесу задоволення потреб споживачів, робимо висновок, що диференціація заходів та цілеспрямований їх вплив притаманні лише етапу надання освітньої послуги, під час якого споживач одержує освітню послугу у вигляді знань. Вважаємо, що така структуризація процесу та кластеризація споживачів є основою цілеспрямованого впливу ВНЗ на процес задоволення потреб споживачів в освітніх послугах, гарантує їх ефективний розвиток та може бути подана у вигляді компонованої схеми процесу.

Основою максимального задоволення потреб споживачів в освітніх послугах є згрупована з сукупність дієвих заходів впливу. Розглянемо детальніше за групами та елементами заходи інноваційної діяльності ВНЗ.

З метою розбудови належної інноваційної інфраструктури в Україні, що забезпечувала б інноваційний процес, сприяла б підвищенню конкурентоздатності національної економіки та ефективному використанню вітчизняного науково-технологічного потенціалу, Міністерство освіти і науки України розробило та затвердило Постановою Кабінету Міністрів України Державну цільову економічну програму «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки, заходами якої передбачено також створення на базі окремих вищих навчальних закладів науково-виробничо-інноваційно-інвестиційних комплексів, що поєднуюватимуть навчальний процес і наукові дослідження з розвиненою мережею високотехнологічних інноваційних структур [6].

До інноваційних форм навчання віднесемо:

- створення системи дистанційного навчання на базі вищих навчальних закладів, відкриття центрів та віртуальних лабораторій дистанційного навчання;
- впровадження елементів кредитно-модульної системи як основи традиційних і дистанційних технологій навчання;
- створення та розгортання системи дистанційного навчання і забезпечення на її основі ефективного впровадження та використання інформаційних технологій на всіх освітніх рівнях всіх форм навчання;

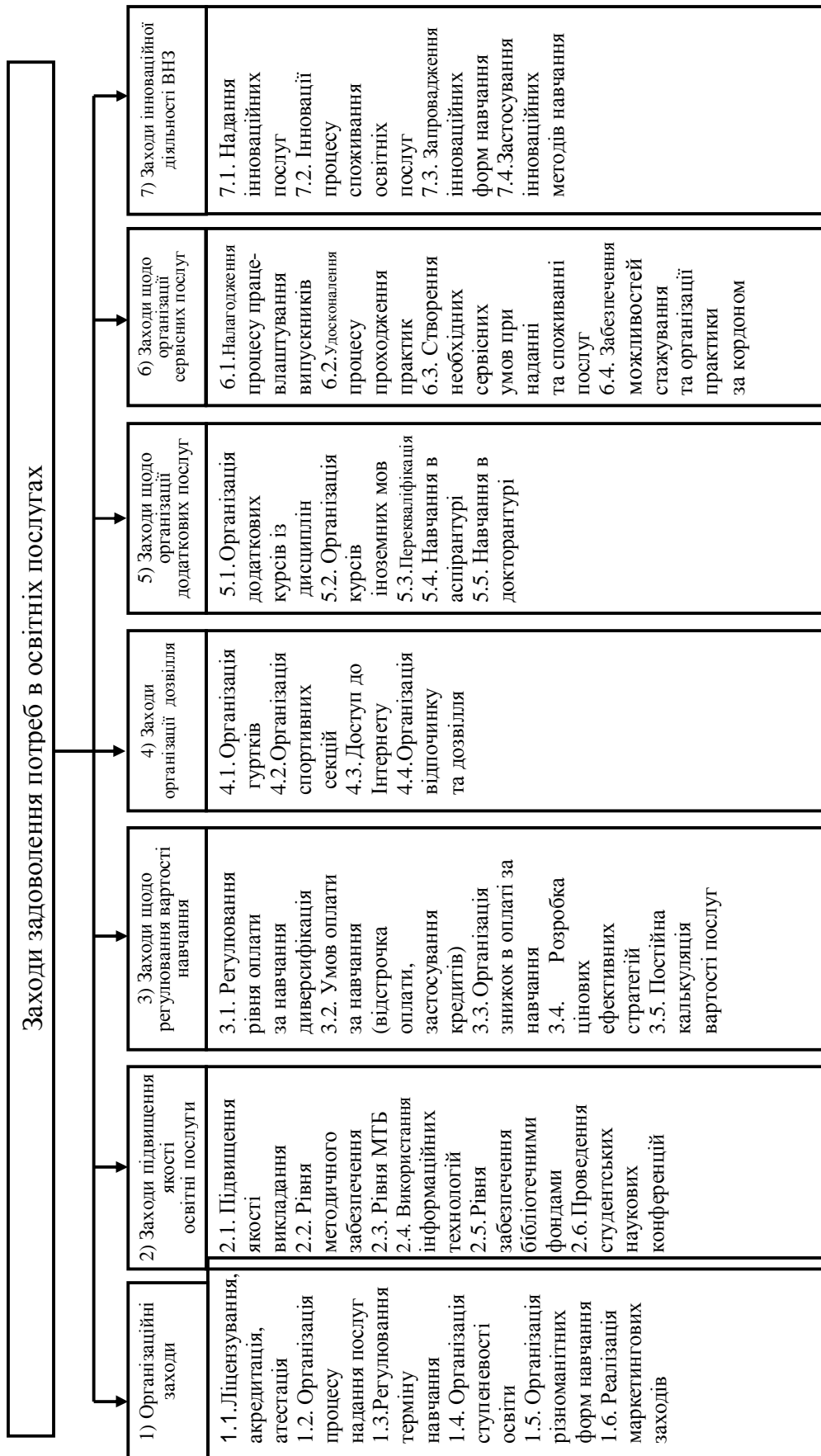

Рис. 2. Заходи задоволення потреб в освітніх послугах

Примітка: розробка автора

– створення і розвиток єдиного національного науково-освітнього простору, який базуватиметься на об'єднанні різних багатоцільових інформаційно-комунікаційних систем національного рівня у цій сфері, зокрема, загальнодержавної автоматизованої системи управління освітньою сферою, національного науково-освітнього порталу, системи дистанційного навчання, національної комунікаційної освітньо-наукової мережі, системи центрів незалежного тестування, розподілених інформаційних електронних ресурсів тощо;

– розгортання системи безперервної відкритої освіти на основі наявної освітньої системи і забезпечення цим переходу суспільства від навчання “на все життя” до навчання “упродовж усього життя”, інтеграція України в європейський і світовий науково-освітній простір;

– формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального й науково-технічного потенціалу.

Заходи щодо впровадження інноваційних методів навчання:

– перехід на кредитно-модульну систему організації навчального процесу; з 2006/07 навчального року у всіх вищих навчальних закладах України III–IV рівнів акредитації навчальний процес здійснюється відповідно до рекомендацій Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), яка повинна забезпечуватись готовністю адміністрації ВНЗ підтримати інновації у сфері вдосконалення системи управління, поліпшення якості наданих освітніх послуг;

– впровадження інноваційних методів навчання розширить можливість надавати послуги вищої освіти у будь-яких регіонах України, дасть змогу ВНЗ залучити більшу кількість абітурієнтів, чим підвищить ефективність функціонування ВНЗ, сприяючи його подальшому розвитку;

– впровадження дистанційних методів навчання дасть змогу вирішити ряд проблем: здобуття вищої освіти в різних регіонах країни, розширення контингенту студентів, отримання послуги вищої освіти за нижчу ціну для споживачів, втілення гнучкості освітніх програм для ВНЗ, залучення більшої кількості коштів установ, підприємств, центрів зайнятості фізичних осіб.

Висновки. Важливу роль у становленні економіки знань відіграє освіта. До управлінських заходів підвищення результативності функціонування ВНЗ зараховуємо: організаційні заходи; заходи із забезпечення якості освітніх послуг; заходи щодо удосконалення цінової політики ВНЗ; заходи з організації дозвілля споживачів послуг; диверсифікацію діяльності ВНЗ щодо надання додаткових послуг; заходи організації сервісних послуг; заходи інноваційної діяльності ВНЗ. Запровадження заходів диференційованого впливу стосовно кожного окремого етапу підвищить рівень конкурентоспроможності ВНЗ на ринку та рівень прихильності споживача, а відтак ступінь задоволення потреби у послугах вищої освіти.

1. Корнеева Т. М. *Державна політика у сфері економіки знань : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к. е. н., спеціальність 08.00.03 / Т.М. Корнеева.* – К., 2010. 2. Макаров В. О. *Економіка знань: уроки для Росії / В. Л. Макаров // Вестник Российской академии наук, 2003. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://vivovoco.rsl.ru/VV/JOURNAL/VRAN/SESSION>].* 3. Старовойт О.В. *Економіка знань у стратегії інноваційного розвитку освіти : автореф. дис. канд. філософських наук, Київ – 2010. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitata.com/osvita-ta-ekonomika/>].* 4. Огаренко В. М. *Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг: моногр. / В. М. Огаренко.* – К.: НАДУ, 2005. – 326 с. 5. Сафонова В. Є. *Інноваційні основи макроекономічного прогнозування розвитку системи вищої освіти України: дис. ... кан. екон. наук: 08.01.01 / В. Є. Сафонова.* – К., 2006. – 190 с. 6. Бродська В.В. *Інноваційний розвиток вищих навчальних закладів. Шляхи та перспективи / В.В. Бродська // Восьма Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасна наука в мережі Інтернет». [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/brodskavv-innovatsiyniy>.*